

Waarheidsvinding als journalistieke missie

Voor Henny, Bas en Rutger

‘Wie begint met zekerheden zal eindigen in twijfel,
maar wie begint met twijfel zal eindigen met zekerheden.’

Francis Bacon, 1605

WAARHEIDSVINDING ALS JOURNALISTIEKE MISSIE

EEN OPMAAT NAAR EEN KENNISLEER

JAN VAN CUILENBURG

Boom

VOORWOORD

'Comment is free, but facts are sacred' is misschien wel het bekendste maxime van de journalistiek. De uitspraak is van hoofdredacteur Charles Prestwich Scott (1846-1932) van *The Manchester Guardian*, de voorloper van de huidige Britse *Guardian*. Bij het honderdjarig bestaan van zijn krant in 1921 hield hij zijn lezers in een commentaar voor dat voor de *Guardian* feiten heilig zijn en dat het de taak van journalisten is om de naakte waarheid en niets dan de waarheid bloot te leggen. *Facts are sacred* is in de journalistiek een geveugelde uitdrukking geworden. Zeker ook in journalistieke opleidingen: aankomende journalisten leren dat de lezer, luisteraar en kijker niet in het ongewisse mag blijven over de vraag of de journalist feiten rapporteert of alleen maar een mening ventileert. Dat is ook de strekking van een ander bekend journalistiek motto, dat sinds 1897 op de voorpagina van *The New York Times* prijkt: *'All the News That's Fit to Print'*. De *NYT* maakt al ruim een eeuw met deze slogan duidelijk dat zij als kwaliteitskrant staat voor een zo onpartijdig mogelijke berichtgeving. Wie de *NYT* leest mag er volgens de krant blindelings op vertrouwen dat de *NYT* onpartijdigheid en daarmee objectiviteit altijd hoog in het vaandel schrijft.

De maximes van *The Guardian* en *The New York Times* vormen voor de meeste journalisten de kernwaarde van hun beroep. Waarheidsgetrouw, betrouwbaar, volledig, nauwkeurig en onpartijdig berichten over wat er in de wereld aan nieuws gebeurt zien journalisten die zich door het *facts are sacred* aangesproken voelen, als de kern van hun vak. Dat betekent niet dat zij hun meningen thuis zouden moeten laten. En evenmin dat het publiek niet in hun opinies geïnteresseerd zou kunnen zijn. Maar het betekent wel dat voor nieuwsmidia feiten belangrijker moeten zijn dan de subjectieve opvattingen van de berichtgever.

Als waarheidsvinding zo'n belangrijke journalistieke waarde is zou je mogen verwachten dat journalistieke opleidingen en ook de beroepsgroep van journalisten zelf veel aandacht besteden aan wat feiten tot feiten en waarheid tot waarheid maakt. Dat is echter niet het geval. Zeker, in de vakliteratuur is veel gepubliceerd over de scheiding van feit en commentaar, over transparant bronnengebruik en hoor en wederhoor, en over andere regels van media-ethiek waaraan journalisten zich in hun werk zouden moeten houden. Maar literatuur over welke journalistieke voortbrengselen aanspraak op waarheid mogen maken, en vooral op grond waarvan dan wel, is schaars. Dat is opvallend voor een discipline die, net zoals bijvoorbeeld de wetenschap en de rechtspraak, waarheidsvinding als voornaamste oogmerk heeft. De vakliteratuur overziend ontbreekt het de journalistiek aan een gedegen journalistieke kennisleer. Een kennisleer die gefundeerd zou moeten

zijn op inzichten uit de wetenschapsfilosofie die het begrip ‘waarheid’ als centraal onderzoeksobject heeft. In dit boek, *Waarheidsvinding als journalistieke missie*, wil ik laten zien wat de journalistiek van wetenschapsfilosofie zou kunnen leren. Het boek heeft dan ook als ondertitel *Een opmaat naar een kennisleer*, een journalistieke kennisleer die kan voortborduren op de verworvenheden van de epistemologie, zoals kennisleer in de filosofie ook wel wordt aangeduid. Een opmaat, een eerste begin waarvan ik hoop dat het uitnodigt tot meer studie en onderzoek naar wat in de journalistiek als waarheid mag gelden.

Onze leefwereld en zeker de wereld van de media en de journalistiek zijn de laatste twee decennia weergaloos veranderd door internet. Eén van de pioniers van het *world wide web*, de Amerikaanse onderzoeker en schrijver Stewart Brand (1938), muntte eind jaren tachtig het maxime ‘*information wants to be free*’. Deze slogan wordt tegenwoordig vaak aangehaald ter verdediging van vrij internetverkeer, niet gehinderd door toezicht en censuur. Pleitbezorgers voor kwaliteitsjournalistiek zal dit maxime uit het hart zijn gegrepen. De journalistiek zal vrij zijn of niet zijn. Zo weinig aandacht het begrip ‘waarheid’ in de journalistieke vakliteratuur heeft gekregen, zo veel belangstelling heeft het thema *vrijheid* daarin altijd mogen oogsten. Over uitingsvrijheid (vrijheid van meningsuiting en persvrijheid) zijn boekenkasten volgeschreven. En dat is terecht. Over journalistieke vrijheid kan nooit te veel worden geschreven. In een opmaat naar een journalistieke kennisleer mag het onderwerp van de vrijheid dan ook niet ontbreken. Ik zal een heel hoofdstuk besteden aan de vrijheid van denken, spreken en schrijven, vanuit de gedachtegang dat waarheid ook in de journalistiek niet kan worden gevonden zonder vrijheid.

Van een emeritus-hoogleraar communicatiewetenschap, die ik ben, mag de lezer natuurlijk verwachten dat de journalistiek voor hem één van de boeiendste onderwerpen is om over te schrijven. En dat is ook zo. Meer dan veertig jaar waren de journalistiek en de media het terrein van mijn wetenschappelijk werk, eerst aan de Vrije Universiteit en vanaf eind jaren tachtig aan de Universiteit van Amsterdam. Aan beide universiteiten was het binnen de communicatiewetenschap goed toeven met collega’s die mijn interesse deelden. Wetenschap is tegenwoordig meer dan vroeger teamwork. En dat is pure winst, althans zo heb ik dat altijd ervaren. Veel collega’s hebben mij geïnspireerd om dit boek te schrijven zoals ik het heb geschreven. Ik noem in dit verband mijn vroegere VU-collega Wim Noomen en ons beider promotor, prof. dr. E. Diemer (1911-1997), die decennialang ook hoofdredacteur was van de vroegere protestants-christelijke Kwartet-bladen. Aan de Universiteit van Amsterdam heb ik met zo veel collega’s samengewerkt dat de lijst van inspiratoren wel erg lang zou worden. Toch, zonder anderen te kort te willen doen, een kort lijstje van UvA-collega’s aan wie ik voor mijn denken over de journalistiek veel te danken heb: Jo Bardoel, Denis McQuail, Otto Scholten en niet te vergeten Piet Bakker, Kees Brandts, Cees Hamelink en Richard van der

Wurff, collega's uit de toenmalige sectie Beleidsstudies van de afdeling Communicatiewetenschap.

Het emeritaat kent veel voordelen, maar ook een belangrijk nadeel. Je mist het dagelijks contact met collega's die je bij het schrijven scherp houden. Gelukkig kon mijn familie in dit gemis voorzien. Op deze plaats wil ik mijn zus Paula van Cuilenburg bedanken. Wij beiden houden van de pen en lezen altijd grondig elkaars werk, of het nu gaat over journalistiek of over theologie en psychosynthese, de twee terreinen waarop Paula met publicaties actief is. Onze lees-samenwerking is zo intensief dat een schrijf-samenwerking niet kon uitblijven. Net iets eerder dan dit boek werd afgerond legden Paula en ik de laatste hand aan een gezamenlijk boek over het ooit gereformeerde gezin waaruit wij voortkwamen. Zeker, een heel ander onderwerp.

Tot slot, dit boek draag ik op aan mijn lief, Henny Chevallier, en aan onze beide zonen, Bas en Rutger.

Jan van Cuilenburg

Amsterdam, najaar 2015

INHOUD

HOOFDSTUK 1	
Orthodoxe én heterodoxe journalistiek	13
<i>Een opmaat naar een journalistieke kennisleer</i>	
1.1 Waarheidsvinding als journalistieke missie	13
1.2 Orthodoxie én heterodoxie	14
1.3 Een opmaat naar een journalistieke kennisleer	18
1.4 Synopsis	20
HOOFDSTUK 2	
Over de geschiedenis van denken en spreken, vrij van dwang en drang	27
<i>Hoe uitingsvrijheid werd bevochten en denken, spreken en schrijven vrij kwam van kerk, vorst en staat</i>	
2.1 Die Gedanken sind frei	27
2.2 Vrij van kerk	29
2.3 'Freeing the mind'	35
2.4 Vrij van kerk én vorst	43
2.5 Radicale Verlichting: Spinoza's revolutie van de geest	49
2.6 Vrij van de staat	54
2.7 Vrij van massa (en hype)	56
2.8 De weg naar uitingsvrijheid kent geen einde	59
2.9 Vrijheid is een werkwoord	61
HOOFDSTUK 3	
Over zeker weten en slechts geloven	65
<i>Hoe we kennis verwerven in een onzekere wereld</i>	
3.1 'Guns don't kill people'	65
3.2 Zeker weten of slechts geloven? Wat is kennis?	68
3.3 Rationalisme en empirisme	71
3.4 De tweede copernicaanse wending: Immanuel Kant	76
3.5 Verwachtingen kleuren waarnemingen: Karl Popper	79
3.6 Een tussenbalans van twijfel en onzekerheid	82
3.7 De vele gezichten van causaliteit	83

3.8	De beruchte samenloop van omstandigheden	87
3.9	Een journalistieke causale toolkit	89
3.10	De werkelijkheid hangt van toeval aan elkaar	92
3.11	Twee kentheoretische lessen voor de journalistiek	95

HOOFDSTUK 4

Over gissen en missen, en de groei van kennis	99
<i>Wat de journalistiek van de zekerheid van fouten kan leren</i>	

4.1	De Keynesiaanse Revolutie	99
4.2	Een uitstapje naar Darwins gevaarlijke idee	102
4.3	Universeel darwinisme, de <i>gene-culture coevolution</i>	104
4.4	Evolutionaire kennistheorie	105
4.5	De valkuil van <i>confirmation bias</i>	110
4.6	Rechterlijke dwalingen, en wat de journalistiek daarvan kan leren	113
4.7	Missen en weer verder gissen: terug naar Keynes?	118
4.8	Vier stellingen voor een kritisch-rationele journalistiek	120

HOOFDSTUK 5

Over journalistieke objectiviteit	123
<i>Hoe feiten toch heilig kunnen blijven</i>	

5.1	Comment is free, but facts are sacred	123
5.2	Wat zijn feiten?	124
5.3	Journalistieke objectiviteit, een omstreden term	126
5.4	Waarheidsrelativisme, postmodernisme	127
5.5	Journalistieke objectiviteit: mogelijk, wenselijk?	129
5.6	Waarheidsrelativisme: Mannheims denkfout	131
5.7	All the News That's Fit to Print	133
5.8	Journalistieke objectiviteit door denken in tegendelen	135

HOOFDSTUK 6

Over diversiteit en tolerantie	139
<i>Hoe journalistieke diversiteit het verschil kan maken in een wereld van verschil</i>	

6.1	De Toren van Babel	139
6.2	Diversiteit heeft veel gezichten	140
6.3	Free marketplace of ideas	141
6.4	De culturele fitness van het democratisch ideaal	144
6.5	Epistemische tolerantie om vrij te kunnen denken en spreken	145
6.6	Een open en ontvankelijke samenleving	148

6.7	Journalistieke diversiteit: afspiegeling en openheid	151
6.8	Discussie-in-stijl	154
	Tot slot	157
	Noten	159
	Literatuur	175
	Register	183
	Over de auteur	185

HOOFDSTUK 1

ORTHODOXE ÉN HETERODOXE JOURNALISTIEK

Een opmaat naar een journalistieke kennisleer

1.1 Waarheidsvinding als journalistieke missie

Wat is nieuws en wat niet? Wat bepaalt de journalistieke nieuwswaarde van een gebeurtenis? Hoe bepalen journalisten waarover zij verslag zullen doen? Over deze vragen breken media-onderzoekers zich al sinds het bestaan van hun discipline het hoofd. De legendarische Cor Galis (1910-1997), van 1974 tot zijn dood in 1997 radiopresentator bij de VPRO, had echter geen duur wetenschappelijk onderzoek nodig om te weten wat nieuwswaarde heeft. Hij had er een heuse formule voor: nieuwswaarde is gelijk aan het aantal doden vermenigvuldigd met de onverwachtetheit van de gebeurtenis, gedeeld door de afstand ten opzichte van die gebeurtenis. Geen gekke formule, zo op het eerste gezicht: hoe meer doden er onverwachts ergens te betreuren zijn en hoe dichter bij huis, hoe groter het bericht op de voorpagina en hoe prominenter in de journaals. Galis voegde aan zijn formule nog fijntjes toe dat het voor nieuwswaarde vaak helpt als er ook iets te zien valt. Waarmee maar gezegd wil zijn dat wat nieuws wordt sterk afhangt van de verwachtingen die mensen koesteren en van de belevingswereld waarin zij leven.

Nieuws is altijd een selectie uit enigerlei verzameling van feiten en gebeurtenissen, een selectie die gestuurd wordt door wensen, ideeën, vermoedens en verwachtingen. Nieuws is geen spiegel van de actualiteit. Nieuws is per definitie onderhevig aan *bias* in onze waarneming. Wat wij zien en horen is onvermijdelijk subjectief gekleurd. In meer of mindere mate. Dat geldt voor alle waarneming en dus ook voor de journalistieke observatie en registratie van de nieuwswerkelijkheid. Er bestaat niet zoiets als puur objectieve journalistiek, vrij van enige subjectiviteit. Dat betekent nadrukkelijk echter niet dat waarheidsgetrouwe journalistiek een *contradictio in terminis* is. De onvermijdelijke *bias* in onze menselijke waarneming maakt het begrip 'waarheid' in de journalistiek geenszins tot een loos begrip. Het speuren naar waarheid is en blijft de kern van het journalistieke metier, net zoals in de wetenschap.

Journalisten en wetenschappers lijken op elkaar; beide beroepsgroepen maken van waarheidsvinding hun professie. Als het goed is tenminste. De missie van de wetenschap is het produceren van kennis. Betrouwbare en geldige kennis, zo mogelijk universele, naar tijd en plaats ongebonden kennis. Zo ver reikt de missie van de journalistiek natuurlijk niet. Maar ook voor haar geldt wel dat waarheid haar voornaamste oogmerk is. Journalisten worden betaald om ons nauwkeurig, betrouwbaar en valide te berichten over actuele nieuwsfeiten en hun context. Wij sturen hen niet op pad om alleen maar terug te keren met opinies. Hoewel ..., in de journalistieke concurrentiejacht om publiek lijken feiten er tegenwoordig steeds minder toe te doen dan wat Jan en alleman ervan vinden. De hedendaagse journalistiek heeft veel weg van een meningenparadijs, als ik even chargeer. In dat paradijs raakt verslag doen over wat er gebeurd is van minder belang dan het oordeel daarover. Sla een bekende ochtendkrant open en het eerste waarmee je wordt geconfronteerd is een *Voetnoot* van een veelgelezen schrijver die over alles en nog wat zijn opiniërend licht laat schijnen. Ook de televisie is prominent in het journalistieke meningenparadijs aanwezig. Geen avond gaat voorbij of er zijn wel twee of drie talkshows op de buis met uiteraard ook weer bekende Nederlanders met een mening. En op internet is het op journalistieke nieuwssites, uitzonderingen daargelaten, niet veel beter: tal van opinieblogs en hele scharen *reaguurders* met een opvatting komen de bezoeker op zulke sites tegemoet.

Ook de wetenschap kent tegenwoordig een genadeloze concurrentie om publiek. En ook wetenschappers moeten zich steeds meer inspannen om gehoor voor hun onderzoeksresultaten te vinden. Maar anders dan de journalistiek doet de wetenschap geen concessie aan haar publiek. De waarheid, niets dan de waarheid en vooral niet meer dan de waarheid drijft wetenschappers in hun werk. Als het goed is, voeg ik ook daar weer aan toe. De journalistiek kan wat dat betreft nog heel wat van het wetenschapsbedrijf leren. Dat zal ik in dit boek proberen duidelijk te maken. De journalist als wetenschapper? Vraag ik te veel van haar of hem? Misschien, maar misschien ook niet. Om die twijfel weg te nemen zal ik laten zien dat journalistieke waarheidsvinding haar voordeel kan doen met kennistheorieën die wetenschappers in hun werk gebruiken. Daarbij zal ook blijken dat de journalistiek er baat bij heeft om zich opnieuw te laten inspireren door – misschien verrassend – oude, vrijzinnige idealen van de Verlichting en door vrijheidsdenkers van weleer die het journalistieke vak ooit zijn filosofische grondslagen gaven.

1.2 Orthodoxie én heterodoxie

1.2.1 Orthodoxie én heterodoxie in de wetenschap

Wat is zo kenmerkend voor wetenschappelijke waarheidsvinding waaraan de journalistiek een voorbeeld zou kunnen nemen? In twee woorden: ‘orthodoxie’ en ‘heterodoxie’. Laten we maar eens kijken hoe wetenschappers op zoek gaan naar waarheid, naar ware kennis. De Hongaars-Britse filosoof Michael Polanyi

(1891-1976) heeft dat mooi beschreven. Van zijn hand verscheen in 1962 het inmiddels klassieke artikel *The Republic of Science*. Polanyi schetst in dat artikel de organisatie en spelregels van de wetenschap. Wetenschap wordt idealiter bedreven door onderzoekers met een onafhankelijke, nieuwsgierige, open en kritische geest. Kenmerkend voor de wetenschap is de vrije uitwisseling van ideeën en onderzoeksbevindingen en het vrije, kritische debat in het wetenschappelijk forum daarover. Het wetenschapsbedrijf lijkt in die zin veel op een politieke democratie.

De ‘*free cooperation of independent scientists*’ kan volgens Polanyi model staan voor een vrije, democratische samenleving. Wetenschappers kiezen gewoonlijk zelf hun onderzoeksvragen en volgen om die vragen te beantwoorden eigen uitgangspunten, werkwijzen en benaderingen. Toch leidt dit wetenschappelijk individualisme niet tot intellectuele anarchie, want ‘wetenschappers die in alle vrijheid hun eigen problemen kiezen en die problemen naar eigen persoonlijke inzicht oplossen werken in feite samen als leden van een hechte organisatie.’¹ De wetenschap kent een vernuftig coördinatiemechanisme, namelijk dat van ‘*mutual adjustment of independent initiatives*’: wetenschappers houden voortdurend rekening met onderzoeksbevindingen van collega’s die hen voorgingen. Niet voor niets is in de wetenschap nog steeds een geveugelde uitdrukking wat Isaac Newton (1642-1727) in de zeventiende eeuw ooit aan een vriend schreef: ‘*If I have seen further it is only by standing on the shoulders of giants.*’ Geen wetenschapper zal nalaten zijn of haar werk te koppelen aan, en soms als hij of zij dat nodig vindt te ontkoppelen van, eerdere bevindingen van collega’s op het vakgebied.

Volgens Polanyi wordt wetenschap geleid door een ‘*invisible hand*’: zelfcoördinatie van onafhankelijk van elkaar werkende onderzoekers levert gezamenlijk resultaten op die van tevoren niet konden worden voorzien. Deze zelfcoördinatie zorgt ervoor dat de grootst mogelijke wetenschappelijke progressie wordt geboekt; elk ander coördinatiemechanisme, bijvoorbeeld een bureaucratische aansturing van onderzoekers, levert minder vooruitgang op. Hoe kan dat? En hoe werkt zelfcoördinatie in *The Republic of Science* dan?

Wetenschappers zijn mensen zoals ieder ander, en zij streven dan ook naar maximale opbrengsten van hun inspanningen. Daarom zullen zij zich richten op vraagstukken met een potentieel hoog wetenschappelijk rendement en zullen zij die probleemstellingen ter hand nemen die noch te moeilijk, noch te eenvoudig zijn. Bij de inschatting vooraf van dit rendement spelen professionele normen van het wetenschappelijk forum een belangrijke rol. Wetenschappers weten dat dit forum verdienste afmeet aan drie criteria. In de eerste plaats aan de *plausibiliteit* van de onderzoeksbevindingen waarover wordt gerapporteerd. De procedures van openbaarmaking en collegiale beoordeling van onderzoeksresultaten zijn erop ingericht dat wetenschappelijke onzin, fraude en plagiaat zo veel mogelijk worden gedetecteerd. In de tweede plaats wordt de verdienste van een onderzoek afgemeten aan de *wetenschappelijke waarde* daarvan voor een bepaald vakgebied. Hierbij spelen de accuraatheid van de onderzoeksbevindingen en de belangstelling van

collega's voor juist deze bevindingen een belangrijke rol. Ten slotte, in de derde plaats, wordt de waarde van onderzoek bepaald door de *originaliteit* daarvan: baren de bevindingen opzien bij de collega's of konden zij al bij voorbaat worden verwacht? Tussen deze drie criteria bestaat een zekere spanning:

Het criterium van plausibiliteit en dat van wetenschappelijke waarde dwingen conformiteit tussen wetenschappers af, terwijl de waarde die aan originaliteit wordt gehecht dissensus stimuleert. Deze interne spanning is in het wetenschapsbedrijf essentieel. De professionele normen van de wetenschap moeten wetenschappers tegelijkertijd disciplineren en aanmoedigen tot rebellie. Zij moeten hen ertoe dwingen dat – willen zij serieus genomen worden – hun onderzoek in hoge mate voldoet aan de heersende opvattingen over de aard der dingen, terwijl hun onderzoek om origineel te zijn in zekere mate tegen die heersende opvattingen dient in te gaan.²

Discipline en rebellie, orthodoxie en heterodoxie. Wie nieuwe kennis wil verwerven moet bereid zijn te rebelleren tegen gevestigde opvattingen, van wie ze ook zijn. Maar wel rebellie onder voorwaarden. Polanyi houdt ons voor dat wetenschap het best gedijt onder spanning tussen conformisme en rebellie, tussen traditie en dynamiek, tussen consensus en dissensus. Kortom, tussen orthodoxie en heterodoxie. Goed universitair onderwijs brengt dat studenten ook bij. Docenten moeten hun leerlingen voorhouden dat waarheid slechts kan worden gevonden als strikt de regels van '*scientific orthodoxy*' in acht worden genomen. Polanyi:

Het gezag van wetenschappelijke normen wordt juist uitgeoefend om onderzoekers een leidraad te verschaffen voor onafhankelijke kritiek op die normen. Het vermogen van de wetenschap om zichzelf te vernieuwen door oppositie te verwerken is logisch inherent aan de bronnen van het gezag dat voortvloeit uit wetenschappelijke orthodoxie.³

Anders gezegd, goede wetenschap kenmerkt zich door orthodoxie die uitdaagt tot wetenschappelijke heterodoxie. Nog weer anders gezegd, in de Republiek der Wetenschap vormen methodische orthodoxie in combinatie met prikkelende vraagstellingen en dissidente, heterodoxe onderzoeksresultaten de beste voedingsbodem voor wetenschappelijke vooruitgang. Paradoxaal genoeg is daarbij het gezag van traditie van groot belang:

Traditie bevestigt gezag dat originaliteit cultiveert. Het wetenschappelijk forum bindt onderzoekers aan een enorme scala van gezaghebbende uitspraken. Maar tegelijkertijd moedigt het wetenschappelijk forum onderzoekers aan om het daarmee oneens te zijn.⁴

In de Republiek der Wetenschap komt gezag niet van boven. Het forum van alle wetenschappers tezamen is de bron van wetenschappelijk gezag. De wetenschaps-gemeenschap bepaalt zelf, onafhankelijk van enige andere autoriteit, wie toegelaten wordt tot de Republiek en wie niet. Zij bepaalt de spelregels van de wetenschap en het wetenschappelijk discours, en zij socialiseert haar novicen in deze spelregels. Wie eenmaal toegelaten is tot de Republiek en de status van onafhankelijk onderzoeker heeft verkregen, hoeft in beginsel geen wetenschappelijke autoriteit meer boven zich te dulden.⁵

1.2.2 Ook de journalistiek moet orthodox én heterodox zijn

Terug naar de journalistiek. Zoals gezegd beschouwt Polanyi zijn *Republic of Science* ook als een model voor een vrije samenleving. Zij kan dat ook zijn voor wat we een *Republiek der Media* zouden kunnen noemen. In een vrije, democratische samenleving dulden media evenzeer geen enkele autoriteit boven zich dan alleen de eigen professie. Vrije, onafhankelijke journalistiek, concurrentie tussen media, openheid voor nieuwe ideeën en verscheidenheid van bronnen, invalshoeken en opvattingen zijn daarbij eminente waarden. Journalistiek die leeft naar die waarden is de beste garantie ervoor dat over feiten, omstandigheden en hun achtergronden zo waarheidsgetrouw mogelijk verslag wordt gedaan. Maar evenals voor de Republiek der Wetenschap geldt ook voor een Republiek der Media het doorslaggevend belang van traditie, van journalistieke orthodoxie, om het zo maar te noemen. Ook voor een Republiek der Media geldt:

dat zij wordt gedisciplineerd en gestimuleerd door het gezag van traditie, maar dat gezag is wel dynamisch. Dat gezag blijft overeind bij voortdurende zelfvernieuwing door de originaliteit van zijn volgelingen.⁶

Hoogwaardige journalistiek laat zich net als hoogwaardige wetenschap voortdurend leiden door een ‘*dynamic orthodoxy*’ waarbij waarheidsvinding hand in hand gaat met oppositie, dissensus en heterodoxie uit naam van diezelfde waarheid. Wat bedoel ik daarmee?

Onze samenleving is gediend met een journalistiek die conformistisch is waar het gaat om regels voor waarheidsvinding, en non-conformistisch en rebellerend door vaststaande ‘waarheden’ voortdurend op de proef te stellen. Goede journalistiek is *orthodox in methode* en *heterodox in inhoud*. Sleutelbegrip daarbij is het concept van ‘methodische twijfel’. Kwaliteitsjournalistiek kenmerkt zich door het stelselmatig betwijfelen van ‘waarheden’, niet om twijfel te zaaien, maar als methode van journalistieke waarheidsvinding. Dat is een minder hoogdravende gedachte dan het lijkt, immers twijfel vormt de grondslag voor waarden die wij in onze samenleving al sinds de Verlichting hoog houden, zoals vrijheid van meningsuiting, pluralisme en journalistieke diversiteit. Twijfel valt maatschappelijk verre te preferen boven stellige zekerheden. Om met de titel van het boek (2009) van de

sociologen Peter Berger en Anton Zijderveld⁷ te spreken: een samenleving wint aan kracht en vitaliteit wanneer de ‘lof van de twijfel’ in velerlei toonaarden wordt gezongen. Twijfel is de koninklijke weg naar waarheid. Ook voor de journalistiek. Dat probeer ik in dit boek duidelijk te maken.

1.3 Een opmaat naar een journalistieke kennisleer

Eén van de bekendste journalistieke maximes is ‘*comment is free, but facts are sacred*’. Feiten zijn heilig, zeker. De waarheid, niets dan de waarheid, dat is waar de journalistiek voor staat, althans voor hoort te staan. Maar weten we wel altijd wat de feiten zijn? En laten feiten zich allemaal wel onomstotelijk kennen? Zijn ‘feiten’ altijd feiten? Is wat we denken te zien ook echt zo? Dat is nogal eens de vraag. We kunnen er niet zonder meer van uitgaan, merkte ik hiervoor al op, dat ons beeld van de werkelijkheid vrij is van vertekening, dat onze waarnemingen zuiver zijn, zonder enige verstoring. Dat geldt voor ‘gewone’ mensen in het dagelijks leven, maar ook voor wetenschappers en zeker ook voor journalisten. Nu zullen weinig mensen willen bestrijden dat feit en fictie lang niet altijd helder te onderscheiden zijn. Ook binnen de journalistiek zal vrijwel iedereen toegeven dat de feiten vaak moeilijk vast te stellen zijn. Des te opvallender is het dan dat in de journalistieke professie weinig aandacht is voor de vraag wat journalistiek als feit mag gelden, en op grond waarvan dan wel. Een manco dat schrijnend is, zeker in een tijd waarin inmiddels ook velen van buiten het journalistieke vak op internet en elders als *citizen journalists* journalistieke functies vervullen. Vooral in crisis- en conflict-situaties mag burgerjournalistiek zich in een grote populariteit verheugen. De technische middelen maken haar ook bijzonder makkelijk te bedrijven: een tweet is zo gestuurd, een filmpje is zo naar YouTube geüpload en Facebook doet de rest. Maar *citizen journalists* zijn geen getrainde journalisten die zich professionele journalistieke waarden en normen eigen hebben gemaakt. Dat mag van hen, vaak werkend in de hitte van het moment, ook niet worden verwacht. Maar daarom is er voor de beroepsjournalistiek reden te meer om zich van haar vakfilosofische grondslagen bewust te zijn en die als tegenwicht tegen burgerjournalistiek in het professionele handwerk uit te dragen.

Zoals de ondertitel aangeeft, wil dit boek een opmaat zijn naar een journalistieke kennisleer, een journalistieke epistemologie. Epistemologie is één van de oudste wetenschappelijke disciplines; zo oud als mensen filosoferen over hun bestaan en de wereld waarin zij leven. De Duitse filosoof Immanuel Kant (1724-1804) beschouwde de vraag ‘Wat kan ik weten?’ als één van de drie kernvraagstukken van de filosofie, naast ‘Wat moet ik doen (ethiek)?’ en ‘Wat mag ik hopen (metafysica)?’ Volgens Kant begint al onze kennis met zintuiglijke ervaring. Met zien, horen, voelen, tasten en proeven ontstaan in onze hersenen voorstellingen van de werkelijkheid die wij waarnemen. Maar daarmee is niet gezegd dat kennis alleen uit waarnemingen voortvloeit. Onze kennis is samengesteld uit

zintuiglijke indrukken en uit datgene wat ons kenvermogen uit zichzelf aan die indrukken toevoegt.⁸ Anders gezegd, volgens Kant is kennis niet alleen product van onze zintuigen maar veronderstelt kennis ook actief denken. Daarmee voltrok hij wat hij noemt een ‘copernicaanse revolutie’ in de filosofie en sloeg hij een brug tussen het empirisme en het rationalisme, twee stromingen die van oudsher in de kennistheorie om voorrang twisten. Over de vraag, of het kennisprimaat bij onze ratio of bij onze zintuigen ligt, of bij beide, is na Kant nog vaak gedebatteerd en geschreven. Eigenlijk moeten we zeggen dat die vraag nog altijd inzet is van het wetenschappelijk discours. En dat gegeven is ook bijzonder relevant voor een journalistieke kennisleer: spreken feiten journalistiek voor zichzelf (empirisme) of komt er veel meer bij kijken om ‘feiten’ tot journalistieke feiten te mogen verheffen (rationalisme)? We zullen zien dat het laatste het geval is.

1.3.1 *Orthodoxie in journalistieke methode, heterodoxie in journalistieke inhoud*

De opmaat naar een journalistieke kennisleer die ik beoog, zal ik met twee uitgangspunten in het achterhoofd ontwikkelen. Het eerste uitgangspunt verwoordde ik hiervoor al met mijn stelling ‘twijfel is de koninklijke weg’. Dat uitgangspunt behelst *orthodoxie in journalistieke methode*. Orthodoxe journalistiek berust, om een paar zaken te noemen, op onafhankelijkheid en distantie in berichtgeving, op een consequente, althans heldere scheiding van feit en opinie, op *check* en *double check*, op de stelregel ‘één bron is geen bron’ en op hoor en wederhoor. Orthodoxe journalistiek zoekt eerder naar tegenbewijs (falsificatie) dan naar bewijs (verificatie) en hecht sterk aan collegiale intersubjectiviteit om journalistieke objectiviteit te waarborgen. Orthodoxie in journalistieke methode heeft methodische twijfel als kern, waarbij waarheidsvinding een kwestie van voortdurend tasten en zoeken is, waarbij ‘de’ waarheid steeds weer journalistiek wordt uitgedaagd.

Mijn tweede vertrekpunt heeft niet betrekking op de journalistieke werkwijze, maar op de journalistieke voortbrengselen. Op dat vertrekpunt past het label van ‘heterodoxie in journalistieke inhoud’. Samenlevingen kenmerken zich door verschil en variatie. Maatschappelijke diversiteit en multiculturaliteit zijn tegenwoordig in moderne samenlevingen eerder de feitelijke norm dan homogeniteit en monoculturaliteit. Dat komt door de ontstaansgeschiedenis van samenlevingen. De Bulgaars-Franse historicus Tzvetan Todorov (1939) merkt daarover op:

Wat is de oorsprong van de cultuur van een mensengroep? Het – paradoxale – antwoord luidt: ze komt voort uit al eerder bestaande culturen. Een nieuwe cultuur ontstaat uit het samenkomen van verscheidene culturen met kleinere afmetingen of uit het uiteenvallen van een wijdere cultuur of uit interactie met een naburige cultuur.⁹

Een journalistiek die haar missie serieus neemt weerspiegelt de maatschappelijke verscheidenheid en multiculturaliteit die zij in het nieuwsuniversum aantreft.

Alleen veelzijdige, heterodoxe berichtgeving en commentaar vanuit contrasterende en soms conflicterende perspectieven helpen samenlevingen verder in hun zoektocht naar een waarheidsgetrouw beeld van de nieuwswerkelijkheid.

De journalistieke kennisleer die ik met deze twee uitgangspunten in dit boek zal bepleiten is een kritisch-rationele epistemologie, in de zin zoals de Oostenrijks-Britse wetenschapsfilosoof Karl Popper (1902-1994) haar heeft ontwikkeld. Popper zullen we vaak tegenkomen. De kern van Poppers kritisch-rationalisme is dat het logisch niet mogelijk is om met absolute zekerheid de waarheid van (wetenschappelijke) beweringen vast te stellen. Zo is het onmogelijk, om het overbekende voorbeeld maar eens van stal te halen, de waarheid van de propositie ‘alle zwanen zijn wit’ aan te tonen; er kunnen best ergens zwarte zwanen zijn die wij nog niet hebben gezien. Waar verificatie logisch onmogelijk is, is falsificatie – het aantonen van de onwaarheid van proposities – de aangewezen weg naar kennis, zo stelt Popper. Eén zwarte zwaan is voldoende. Dat geldt niet alleen voor de wetenschap maar ook, naar mijn opvatting, voor de journalistiek. Wetenschappelijke falsificatie begint met de orthodoxie van twijfel waarbij de onderzoeker zijn of haar hypothesen rigoreus test op hun heterodoxe tegendeel. *Trial and error*, het kritisch toetsen van proposities en hypothesen brengt de wetenschap verder. En ook de journalistiek.

1.4 Synopsis

De eerste Nederlandse krant verscheen op 1 juni 1618 onder de naam *Courante uyt Italien, Duytslandt, &c.* De *Courante* verscheen wekelijks en bestond uit één alleen aan de voorkant bedrukt velletje papier op folioformaat. In twee kolommen gaf de *Courante* nieuws uit Venetië, Praag, Keulen en Den Haag. De krant werd – waarschijnlijk, want zekerheid hierover bestaat niet – uitgegeven door Caspar van Hilten en gedrukt door Joris Veseler te Amsterdam, dat in die tijd in heel Europa bekend stond als vrijplaats voor drukkers en uitgevers. De eerste Franse en Engelse kranten werden ook in Amsterdam gedrukt. Het was een roerige en onzekere tijd. In 1618 brak de Dertigjarige Oorlog uit, een groot en bloedig conflict tussen tal van Europese mogendheden dat op Duitse bodem werd uitgevochten. In verschillende fasen was ook de Nederlandse Republiek bij de oorlog betrokken. De behoefte aan betrouwbare ‘nieuwstydninghe’ uit het binnen- maar vooral ook uit het buitenland was groot, te meer omdat de Republiek buiten haar grenzen niet te onderschatten handelsbelangen had. Van Hilten en Veseler voorzagen met hun *Courante* in die behoefte. De journalistiek was ook in Nederland geboren.

Het ontstaan van de journalistiek in Europa voltrok zich tegen de achtergrond van de strijd om vrijheid van kerk en staat die tal van moedige Europese vrijdenkers in de zestiende, zeventiende en achttiende eeuw voerden. Het was geen makkelijke strijd. De kans op vervolging door keizer, koning of stadhouder vanwege onwelgevallige geschriften viel niet te onderschatten. En ook de kerk liet in

die eeuwen haar macht nog nadrukkelijk gelden. Maar uiteindelijk wist de jonge journalistiek zich met de Verlichting te ontworstelen aan kerk en staat. Vrijheid en vrijzinnigheid werden journalistieke kernwaarden en zijn dat gelukkig in westerse landen nog steeds. Die libertaire kernwaarden zijn een ‘natuurlijk’ startpunt voor iedereen die een kritisch-rationele journalistiek een warm hart toedraagt. Daarom begint mijn opmaat naar een journalistieke kennisleer in Hoofdstuk 2 met de libertijnse idealen en vrijzinnige ideeën die door (verlichtings)filosofen en andere vrijheidsdenkers zijn vertolkt.

1.4.1 *Vrij van kerk, staat en hype (overzicht Hoofdstuk 2)*

Wij leven in een vrij land waarin alles gedacht en vrijwel alles gezegd en geschreven mag worden. Historisch is onze vrijheid echter geen vanzelfsprekendheid. De strijd voor vrij denken, spreken en schrijven kent een lange geschiedenis zoals ik in Hoofdstuk 2 zal beschrijven. Een geschiedenis die begint met de uitvinding omstreeks 1450 van de boekdrukkunst. Daarmee werd het mogelijk om boeken op veel grotere schaal te verspreiden dan toen zij nog door monniken in kloosters met de hand werden gekopieerd. De boekdrukkunst is een belangrijke technologische factor geweest voor het succes van de Reformatie die zich in de zestiende eeuw voltrok. Met Luther en andere hervormers werd voor het eerst het gezag van de rooms-katholieke kerk uitgedaagd. Luthers *sola fide* – het leerstuk dat Gods genade door het geloof alleen kon worden verkregen, en niet door goede werken zoals Rome leerde – was het startsein voor een lange protestantse strijd voor godsdienstvrijheid en verdraagzaamheid. Niet iedere hervormer deelde overigens Luthers pleidooi voor religieuze vrijheid en tolerantie. Calvijn dacht daar heel anders over. Voor hem was het geloof absoluut en onbetwifelbaar, zullen we zien. Calvijn liet in zijn Geneefse theocratie menig andersgelovige om het leven brengen, onder wie in 1553 de arts en theoloog Servet. Zijn leven eindigde op Calvijns brandstapel. Buiten Genève werd op deze terechtstelling met afgrijzen gereageerd, onder meer door de theoloog Castellio. In zijn voornaamste werk *Over de kunst van het twifelen* (1562) voerde Castellio een vurig pleidooi voor religieuze vrijheid van denken en voor tolerantie, een pleidooi gebaseerd op de gedachte dat alle mensen feilbaar zijn, hijzelf naar eigen zeggen inbegrepen.

Zoals gezegd, de strijd om vrijheid was lang. De Wetenschappelijke Revolutie die omstreeks 1600 inzette, ondergroef het gezag van de Kerk en haar ‘dogma-theologen’. De Engelse filosoof Francis Bacon bepleitte een strikte scheiding tussen religie en wetenschap. Zij vormen twee verschillende kennisferen die niet tot elkaar zijn te herleiden. Wetenschap is geen geloof, wetenschap is observatie en experiment, zo maakte Bacon zijn lezers duidelijk. En de Fransman René Descartes betoogde dat er slechts één zekerheid in het leven is: *cogito ergo sum* (ik denk, dus ik besta); voor het overige moet alles betwijfeld worden. Descartes maakte dan ook methodische twijfel tot kern van zijn filosofie. Bacons empirisme en Descartes’ rationalisme inspireerden grote geleerden als Isaac Newton om, niet

gehinderd door theologische dogma's, baanbrekende natuurkundige observaties en experimenten te doen.

Het kerkelijk gezag taande met alle nieuwe natuurwetenschappelijke kennis, maar de absolute macht van de vorst, van het wereldlijk gezag was daarmee nog niet gebroken. Daarvoor was de Verlichting nodig. Vrijdenkers zoals Spinoza, Bayle, Locke, Voltaire, Hume, Rousseau, Diderot en Holbach richtten hun pijlen daarom steeds meer op vorsten die vanuit hun vermeende *droit divin* voor zichzelf het '*l'État c'est moi*' opeisten. Met de Amerikaanse Revolutie en de Franse Revolutie in de tweede helft van de achttiende eeuw maakte de Verlichting een eind aan dit vorstelijk absolutisme. Vrijheid van kerk en staat werd daarmee in West-Europa en Amerika rond 1800 meer en meer een feit.

Iets meer dan een halve eeuw later schreef de Engelse filosoof John Stuart Mill het essay *On Liberty* (1859). Dat essay markeert het politiek-filosofisch eindpunt van vier eeuwen strijd om burgerlijke vrijheden. Mill formuleerde in zijn essay het bekende liberale schadebeginsel: iedereen is volstrekt vrij om te doen en laten wat hij of zij wil zolang anderen daarvan maar geen schade ondervinden. Dat geldt ook voor de vrijheid van meningsuiting: zij kent geen andere grens dan schade aan de ander. In westerse landen is uitingsvrijheid inmiddels gemeengoed; de wetgevers hebben haar grenzen ruim getrokken. Maar er loert altijd nog wel een ander gevaar, een gevaar waarop Mill anderhalve eeuw geleden al wees: tirannie van de massa, van massadenken, van de *hype* zoals we dat tegenwoordig zouden noemen. Massadenken kan 'afwijkende' individuen uit schaamte en angst voor sociale uitsluiting het zwijgen opleggen.

1.4.2 Wat heet 'kennis'? (overzicht Hoofdstuk 3)

Persvrijheid is een *conditio sine qua non* voor een kritisch-rationele journalistiek. Maar persvrijheid op zich is geen garantie voor journalistieke kwaliteit. Daarvoor komt veel meer kijken. Journalisten moeten 'de' waarheid achterhalen. Wat zijn de feiten, hoe is het zo gekomen, wat staat ons nog te wachten? Heel gewone vragen waarop het publiek graag een antwoord wil krijgen. We willen dat onze journalisten ons 'ware' kennis verschaffen over de actualiteiten van de dag. Over wat 'ware' kennis is, over hoe we kennis verwerven in een onzekere wereld gaat Hoofdstuk 3. Ik zal daarin laten zien wat journalisten kunnen leren van hun collega-waarheidszoekers, de wetenschappers.

Wie, wat, waar, wanneer en hoe? Dat zijn de elementaire vragen naar 'de' feiten waarop journalistieke berichtgeving een antwoord moet geven. Eenvoudige vragen met eenvoudige antwoorden waarvan redelijke mensen de waarheid niet zouden moeten kunnen betwisten. Toch is het eerder regel dan uitzondering dat er verschillend gedacht wordt over wat er is gebeurd, hoe, waar, wanneer en door wie. Feiten zijn lang niet altijd voor iedereen feiten. Dat geldt ook in de journalistiek. En dat geldt nog veel sterker voor de vraag naar het *waarom* van nieuwsfeiten. De beweegredenen en motieven (*waartoe?*) die bij een gebeurtenis spelen en haar

oorzaken (*waardoor?*) zijn vaak complex en ondoorzichtig. De *waarom*-vraag blijft journalistiek dan ook meestal met grote onzekerheid omkleed.

Kennis wordt door kennistheoretici gedefinieerd als ‘*justified true belief*’. Kennis is pas kennis als voldaan is aan drie noodzakelijke en gezamenlijk voldoende voorwaarden: *justification*, *truth* en *belief*. We zullen zien dat een uitspraak over de werkelijkheid pas voor waar gehouden kan worden (*true belief*), als het gerechtvaardigd (*justified*) is dat te doen. Waarmee natuurlijk onmiddellijk de vraag rijst wanneer de rechtvaardiging om iets voor waar te houden toereikend is. Voor die kentheoretische vraag zullen wij ons oor te luisteren leggen bij filosofen als Descartes, Locke, Hume, Kant en Mill. En bij Popper, mijns inziens de belangrijkste wetenschapsfilosoof van de twintigste eeuw.

1.4.3 *Journalistiek gissen en missen, en weer verder gissen* (overzicht Hoofdstuk 4)

Kennis groeit – het klinkt paradoxaal – vooral door het maken van fouten. Hoofdstuk 4 gaat over missers en de groei van kennis. Hoe kennis groeit, laat de evolutionaire kennistheorie zien, een onderdeel van de algemene epistemologie. Evolutionaire epistemologie maakt gebruik van inzichten uit het universeel darwinisme. Daarin worden zeer uiteenlopende processen – biologische, culturele, maatschappelijke – onderzocht aan de hand van het darwiniaanse evolutie-algoritme van natuurlijke selectie.

Wetenschap is een moeizaam en verkwistend evolutionair selectieproces. Goede ideeën dienen zich niet vanzelf aan en voor elk succesvol idee zijn honderd andere een stille dood gestorven.¹⁰ Alle kennisgroei is resultaat van cumulatieve selectie, van gissen en missen, en weer verder gissen. Popper zal ons laten zien dat gissen en missen, en weer verder gissen de uitgelezen weg vormen om waarheid en onwaarheid op te sporen. Onze ideeën en inzichten worden in een proces van darwiniaanse natuurlijke selectie voortdurend op de proef gesteld. Kennis, of die nu wetenschappelijk is of journalistiek, evolueert door falsificatie, immers ‘onze kennis bestaat op elk moment uit die hypothesen die hun (relatieve) geschiktheid hebben bewezen door tot dusverre te overleven in hun *struggle for existence*; een concurrentiestrijd die hypothesen die *unfit* zijn elimineert.’¹¹ Gissen en missen, en weer verder gissen zou ook de methode-orthodoxie van de journalistiek moeten zijn. Een kritisch-rationele journalistiek kiest als haar voornaamste insteek twijfel en falsificatie, juist ook omdat het grote journalistieke gevaar van ‘*confirmation bias*’ altijd op de loer ligt.

1.4.4 *Objectiviteit hoog in het vaandel* (overzicht Hoofdstuk 5)

Feiten en meningen moeten in de verslaggeving gescheiden zijn. De pers moet objectief berichten over wat er in de nieuwswerkelijkheid gebeurt. En de grens waar feiten overgaan in meningen moet altijd helder zijn. Maar bestaat er wel zoiets als een objectieve journalistiek? Is zij überhaupt mogelijk?

Objectieve journalistiek is feitelijk, accuraat, volledig en onpartijdig. Zij kenmerkt zich door een onthechte, neutrale manier van verslaggeving en is daarin wars van subjectiviteit en persoonlijke betrokkenheid bij het nieuwsobject.¹² Een mooi ideaal, maar realistisch, mogelijk en altijd wenselijk? Daarover wordt verschillend gedacht. Het postmodernisme dat in de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw in universitaire alfa- en gamma-disciplines in de mode was, maakte korte metten met objectiviteit. Er zijn geen feiten, maar slechts interpretaties van feiten. Waarheid zou altijd relatief zijn, gebonden aan tijd, plaats en het kenkend subject. Het verschil tussen waarheid en mening zou slechts gradueel zijn. Dit wetenschappelijk waarheidsrelativisme vond zijn journalistieke pendant bij 'kritische' mediawetenschappers en journalisten die de norm van journalistieke objectiviteit beschouwden als '*ethnocentric conceit*', als een uiting van westerse zelfgenoegzaamheid om andere culturen de les te lezen.¹³ In die gedachtegang is journalistieke objectiviteit niet alleen onmogelijk, maar ook onwenselijk.

Het postmodernistisch waarheidsbegrip lijdt volgens sommige kentheoretici aan '*veriphobia*', aan angst voor de waarheid.¹⁴ Of dat zo is, laat ik in het midden. Waarheidsrelativisme is in ieder geval niet het kenmerk van de journalistiek die ik bepleit. Zeker, ieder mens lijdt onvermijdelijk aan vooroordelen, aan subjectiviteit die objectiviteit in de waagschaal stelt. Ook wetenschappers en zeker ook journalisten lijden daaraan. Volstreekte journalistieke objectiviteit mag van individuele journalisten niet verwacht worden. Hooguit mogen we verlangen dat zij daarnaar streven, dat zij zich niet neerleggen bij het gegeven dat vooroordelen en vooringenomenheid hun parten kunnen spelen. Veel komt daarbij aan op de cultuur die in de journalistiek heerst. Om twee zaken te noemen: hecht die cultuur aan onderlinge kritiek van collega's of wordt kritiek juist uit de weg gegaan? En wordt twijfel als een positieve journalistieke waarde gezien of juist niet? Journalistieke objectiviteit zal nooit volledig worden gerealiseerd. Het zij zo. Maar zij moet wel hoog in het vaandel worden gehouden. En dat kan door wat ik in Hoofdstuk 5 'journalistieke dialectiek' zal noemen, een journalistiek die probeert de waarheid te achterhalen door haar tegendeel te ontkrachten.

1.4.5 Journalistieke diversiteit kan het verschil maken (overzicht Hoofdstuk 6)

Democratie vaart wel bij diversiteit en heterodoxie in ideeën. Monoculturaliteit is dood in de pot; dat is mijn stelling in Hoofdstuk 6 waarin ik kom te spreken over diversiteit en tolerantie. Heterodoxie en multiculturaliteit zijn in een democratische, open samenleving vehikels voor politiek-maatschappelijke meningsvorming. Natuurlijk, verschillen mogen er om zichzelf zijn, maar belangrijker nog is dat zij het smeden van eenheid in de samenleving – hoe paradoxaal dat ook klinkt – dienen te vergemakkelijken. Uiteindelijk moeten ook in democratieën beslissingen worden genomen die ten minste door een meerderheid gedragen kunnen worden. En uiteindelijk mag van minderheden worden verwacht dat zij bereid zijn zich bij de wil van de meerderheid neer te leggen. De inzet van diversiteit is niet verschil

om het verschil, maar het adagium ‘*e pluribus unum*’, uit velen één. Eenheid uit verscheidenheid ontstaat niet vanzelf. Daar moet hard voor gewerkt worden. Ook in de journalistiek. Daarom de vraag, hoe journalistieke diversiteit een verschil kan maken in een wereld van verschil.

Journalistieke diversiteit heeft twee gezichten, twee ijkpunten: *afspiegeling* en *openheid*. De maatschappelijke verscheidenheid die zich in de nieuwswerkelijkheid manifesteert kan op twee manieren haar journalistieke vertaling krijgen. De pers kan vooral aandacht besteden aan het denken, doen en laten van meerderheden in de samenleving, maar zij kan ook het omgekeerde doen, door juist minderheden voor het voetlicht te brengen. In het eerste geval is vooral sprake van afspiegeling van het ‘brede’ maatschappelijke midden waarbij de media in nieuws en commentaren primair de stem van de meerderheid in de bevolking laten horen. In het tweede geval, van openheid, geeft de journalistiek vooral ook een podium aan het nieuwe, het afwijkende en weinig bekende en aan maatschappelijke, culturele en religieuze minderheden. Openheid bevordert confrontatie en botsing van meningen. Maar wat belangrijker is, openheid draagt bij meerderheden en minderheden bij aan wederzijdse empathie en tolerantie, zaken die voor elke democratie basale voorwaarden zijn. Niet zo zeer door afspiegeling, als wel door openheid kan de journalistiek het verschil maken in een wereld van verschil. Dat is de strekking van mijn betoog in Hoofdstuk 6.

Waarmee het nu tijd is om in Hoofdstuk 2 te beginnen met mijn eerste thema, de vrijheid van kerk, vorst, staat en massa (en *hype*).